

ФОРМУВАННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЩОДО СВІТУ ПТАХІВ

Надія Вахняк¹, Ріта Чуксіна²

¹Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

²Дошкільний навчальний заклад №99 «Зірочка» комбінованого типу Мелітопольської міської ради Запорізької області

Анотація:

У статті розкрито сутність поняття «екологічна компетентність», а також визначено основні завдання екологічної освіти дітей дошкільного віку. Висвітлено теоретичні та практичні аспекти формування у дошкільників екологічної компетентності щодо світу птахів. Узагальнено педагогічний досвід, наведено систему форм, методів і прийомів роботи з дітьми, що сприяють виконанню основних завдань екологічного виховання, формуванню екологічної компетентності дошкільників, розв'язанню актуальних проблем сучасної педагогічної теорії і практики. Для зручності матеріали досвіду розподілено за шістьма взаємопов'язаними блоками, які є послідовними та інтегрованими за змістом.

Ключові слова:

екологічна компетентність; формування; дошкільники; світ птахів; експериментальне дослідження; педагог; досвід.

Аннотация:

Вахняк Надежда, Чуksина Рита. Формирование экологической компетентности относительно мира птиц.

В статье рассмотрена сущность понятия «экологическая компетентность», а также определены основные задачи экологического образования детей дошкольного возраста. Раскрыты теоретико-эмпирические основы формирования у дошкольников экологической компетентности относительно мира птиц. Обобщен педагогический опыт, разработана система форм, методов и приемов, способствующих выполнению основных задач экологического воспитания, формированию экологической компетентности дошкольников, решению актуальных проблем современной педагогической теории и практики. Для удобства материалы опыта разделены шесть взаимосвязанных блоков, последовательных и интегрированных по содержанию.

Ключевые слова:

экологическая компетентность; формирование; дошкольники; мир птиц; экспериментальное исследование; педагог; опыт.

Resume:

Vakhniak Nadia, Chuksina Rita. The formation of preschoolers' ecological attitude to the world of birds.

The authors defined the essence of the concept of ecological competence and objectives of environmental education of children of preschool age. Theoretic-empirical basis for the formation of ecological competence of preschoolers to the world of birds have been revealed. There has been presented the educational experience that contributes to solving major challenges facing the education system at the present stage of its development, current problems of educational theory and practice. Teachers have developed a system of forms, methods and techniques of solving the tasks of environmental education in the formation of ecological competence of preschoolers. For convenience, the materials of experience are distributed across the six blocks, which are closely interrelated, consistent and integrated in their content.

Key words:

ecological competence, formation, preschoolers, world of birds, experimental study, teacher, experience.

Постановка проблеми. Сьогодні екологічна освіта і виховання – одне з найважливіших завдань суспільства. Дошкільний вік – це ключовий етап у формуванні екологічного світогляду людини, який передбачає створення передумов гуманної взаємодії з природним довкіллям.

Одним із показників якості екологічної освіти є екологічна компетентність.

Екологічна компетентність – це складник екологічної культури, усвідомлене володіння екологічними знаннями, способами прийняття рішень, моральними нормами, цінностями, необхідними для екологічно доцільної діяльності [4, с. 116].

Формування екологічної компетентності є одним із найголовніших завдань освіти сталого розвитку, десятиріччя якої проголошено ООН у 2005-2014 роках. Саме екологічна компетентність дає змогу особистості відповідально розв'язувати життєві ситуації, розвивати суспільство, одночасно зберігаючи довкілля [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему формування екологічної компетентності в науково-педагогічній літературі порушували такі відомі дослідники, як Г. Беленька, С. Бондар, О. Колонькова, О. Кононенко, Л. Лепіхова, Н. Лисенко, В. Маршицька, С. Ніколаєва,

З. Плохій, О. Пруцакова, Н. Риждова, Л. Руденко, Л. Хоружа, С. Шмалей та ін. У свої праці ці вчені зробили спроби, з одного боку, узагальнити поняття «екологічна компетентність», а з іншого – конкретизувати його [2; 4; 5; 7].

Термін «екологічна компетентність» почав використовуватися у сфері української екологічної освіти. За твердженням С. Шмалей, екологічна компетентність – це «головна мета і результат екологічної освіти дітей, здатність до оцінювання екологічних проблем» [7, с. 8].

Важливість формування екологічної компетентності підкреслюють і такі дослідники, як Л. Руденко, О. Пруцакова. На їх думку, екологічна компетентність – це готовність і здатність суб'єкта до практичного виконання завдань, наявність ряду особистісних якостей у поєднанні з необхідним запасом знань і умінь ефективно діяти у проблемних ситуаціях, що виникають у різних сферах діяльності, і знаходити правильні шляхи їх розв'язання.

В. Маршицька розглядає екологічну компетентність як здатність особистості до ситуативної діяльності в побуті та природному оточенні, коли набуті екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в умінні приймати

рішення і виконувати адекватні дії, усвідомлюючи їх наслідки для довкілля [5, с. 43].

У працях З. Плохій визначені чинники, від яких залежить формування екологічної компетентності дошкільників. Головним серед них є створення єдиної системи освіти і виховання, орієнтованої на пріоритет екологічних цінностей, розвинену екологічну свідомість і мораль, активно-діяльнісне ставлення особистості до природного довкілля [4, с. 25].

Аналіз літератури з означеного питання дав змогу з'ясувати, що єдиного підходу до визначення поняття «екологічна компетентність» немає.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у визначенні сутності поняття «екологічна компетентність дітей дошкільного віку»; у розкритті теоретичних і практичних аспектів формування в дошкільників екологічної компетентності щодо світу птахів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальність проблеми визначено Законом України «Про дошкільну освіту», програмою «Дитина у дошкільні роки», освітньою лінією Базового компонента дошкільної освіти «Дитина у природному довкіллі», які формують елементарний природодоцільний, екологічний світогляд дитини, несуть ціннісно-змістову наповненість за екологічним і природничим напрямками, сприяють усвідомленню дитиною себе частиною природи, формують почуття відповідальності за те, що відбувається навколо неї та внаслідок її дій у довкіллі [1; 3].

Концептуально важливим те, що екологічна компетентність має непростий механізм формування, який починається з оволодіння особистістю певною екологічною інформацією. Особлива увага приділяється формуванню екологічної компетентності дітей дошкільного віку через розвиток емоційного та відповідального екологічного ставлення до світу птахів.

Істотним недоліком організації екологічного виховання є утилітарний підхід до світу птахів як частини природи, недооцінення їх естетичного значення, нечітке формування у дітей уявлень про зв'язок між окремими компонентами, а також про позитивний і негативний вплив людини на розмаїття пташиного світу. Ця освітня лінія спрямована на інтеграцію змісту дошкільної освіти, формування в дітей знань про різні види птахів, умови їх існування у природному довкіллі, формування цілісної картини світу, висловлення власних суджень про світ птахів.

Формування у дітей екологічної компетентності передбачає наявність уявлень про птахів, причинно-наслідкові зв'язки у природному довкіллі та вплив людської діяльності на збереження птахів. Ціннісне ставлення дітей до птахів виявляється насамперед у їх природодоцільній поведінці: виважене ставлення до пернатих друзів, готовність долучитися до практичної діяльності, що пов'язана з природою,

дотримуватися правил природокористування. Ознайомлення дошкільнят із птахами Червоної книги, птахами-символами, перелітними, хижими, лісовими та іншими видами птахів допоможе виховати у малят бережливе ставлення до них, сформувати основу екологічної та моральної свідомості, духовності, гуманізму.

Цілеспрямований процес формування відповідального ставлення дошкільників до птахів в усіх видах навчальної та суспільно-корисної діяльності, а також спілкуванні з природою становлять зміст екологічної освіти і виховання, які конкретизують і поглиблюють основну мету – формування екологічної культури та екологічної відповідальності.

Наразі недостатньо лише володіти певним обсягом екологічних знань, необхідна чітка екологічна позиція та відповідальна діяльність людини. Увесь навчальний процес має бути екологічно зорієнтованим і спрямованим на розвиток інтелектуальної та духовної сфер особистості.

Підкреслимо, що головними завданнями екологічної освіти дітей дошкільного віку є:

- розвиток естетичного відчуття світу птахів;
- формування навичок культурної поведінки в довкіллі;
- стимулювання допитливості та зацікавленості в пізнанні пташиного світу;
- виховання справжньої любові до природи, бажання піклуватися про птахів, негативного ставлення до їх знищення;
- формування в дітей уявлень про взаємозв'язки у природі [3].

Зауважимо, що ознайомлення дітей із птахами відіграє важливу роль у становленні особистості, зацікавленості, допитливості, чуйності, відповідального ставлення до оточення. Ознайомлення дошкільнят із птахами навчає усвідомлювати необхідність збереження природи, брати посильну участь у збереженні місцевої пташиної фауни; розширює лексичний запас дитини, сприяє фізичному та емоційному розвитку, виховує моральні, етичні та естетичні якості; стає базою для подальшого навчання в загальноосвітній школі.

Отже, ураховуючи викладене вище, наголосимо, що проблема ознайомлення дітей дошкільного віку з птахами є актуальною, потребує свого дослідження та розв'язання на загальноосвітньому сучасному рівні, що зумовило вибір напрямку роботи колективу дошкільного навчального закладу комбінованого типу № 99 «Зірочка» Мелітопольської міської ради Запорізької області у 2011-2014 роках. За інноваційним потенціалом досвід є комбінаторним.

Перспективність досвіду полягає у методичних прийомах, які виводять дітей на більш високий рівень творчого мислення, уяви, орієнтують на створення оптимальних умов для формування екологічної компетентності.

Педагогічний досвід сприяє виконанню основних завдань, що стоять перед системою освіти на сучасному етапі її розвитку, а також розв'язанню актуальних проблем педагогічної теорії і практики.

Педагоги вважають, що окреслена проблема важлива не тільки для дошкільного закладу, а й для всієї структури навчання і виховання.

Доведено, що основи світогляду особистості закладаються в дошкільному дитинстві, тому для педагогів дошкільного навчального закладу № 99 одним із завдань є пошук нових підходів до розв'язання проблеми введення дитини у природне довкілля. Необхідно, щоб у малюків виробилася потреба любити, берегти і примножувати природу.

Провідна ідея досвіду полягає у створенні умов для розвитку в дітей пізнавального інтересу до світу птахів, уміння логічно мислити, вести системний пошук розв'язання екологічних проблем, обґрунтовувати знайдене рішення.

Основні завдання:

- створити умови для формування дитячого інтересу до життя птахів;
- стимулювати допитливість і зацікавленість у пізнанні живої природи;
- розширювати пізнавальні інтереси через формування ціннісного ставлення до птахів;
- формувати у дошкільнят уявлення про взаємозв'язки у природі, навички культурної поведінки в довкіллі;
- виховувати справжню любов до природи, бажання піклуватися про птахів, негативне ставлення до їх знищення.

Розробляючи систему методів і прийомів, які сприяють виконанню завдань екологічного виховання, колектив дошкільного закладу обмежив своє дослідження сферою ознайомлення дітей із птахами. Як свідчать психологи, у малечі швидко формується психологічний контакт із птахами – істотами активними, привабливими, рухливими.

Педагогічний колектив дошкільного закладу, проводячи роботу з екологічного виховання, дійшов висновку, що в дітей обмежені знання про птахів рідного краю тому, що не продумана система планування ознайомлення дітей із птахами. Діти мають обмежений обсяг знань, недостатньо знають особливості птахів.

Для повноцінного виконання поставлених завдань колективом дитячого закладу була спланована система роботи, яка дає змогу використовувати в роботі з дітьми різного віку різноманітні форми і методи: заняття, екскурсії, уроки доброти, екологічні ігри (дидактичні, імітаційні, моделювання екосистем), вікторини, КВК, конкурси, свята та розваги, екологічні казки, інсценування й театралізацію, екологічні тренінги, виставки та експозиції, екологічні акції, день «Добрих справ», трудовий десант, складання екологічних карт, екологічні гуртки й музеї та ін.

Матеріали узагальненого досвіду спрямовані на формування в дітей екологічної компетентності

до світу птахів. Для зручності вони були розподілені за блоками:

I блок – Вернісаж педагогічних знахідок;

II блок – Світ цікавих речей;

III блок – Пізнаємо світ птахів через гру;

IV блок – Шануємо птахів;

V блок – Це цікаво знати всім: і дорослим, і малим;

VI блок – У пташиному містечку.

Ці блоки, що тісно взаємопов'язані між собою і доповнюють один одного, є послідовними та інтегрованими за змістом. Вони базуються на теоретичному обґрунтуванні проблеми, презентують методичне забезпечення й напрацьований педагогами практичний матеріал.

I блок – «Вернісаж педагогічних знахідок» (теоретичний матеріал із досвіду роботи педагогів). У посібнику наводиться перспективне планування та система занять за освітньою лінією Базового компонента «Дитина у природному довкіллі». Вдало підібрані методи і прийоми сприяють досягненню якісних результатів у роботі з дітьми, створюють розвивальний ефект від занять, формують мотиваційну зацікавленість, сприяють усебічному розвитку дошкільників.

II блок – «Світ цікавих речей» (творчі напрацювання педагогів). Орієнтуючись на завдання Базового компонента дошкільної освіти, педагогами дошкільного навчального закладу підготовлено ряд книжечок-саморобок «Сам собі видавець». Матеріали посібника допоможуть вихователям і батькам у формуванні ціннісного ставлення дітей до світу птахів.

III блок – «Пізнаємо світ птахів через гру» – містить авторські дидактичні ігри про птахів. Збірка авторських ігор допоможе підвести дітей до світоглядних висновків про єдність і різноманітність природи. Запропоновані ігри формують у дошкільників ставлення до навколишнього світу, розвивають навички екологічної грамотності й безпечної поведінки, сприяють засвоєнню моральних норм і правил поведінки у природі.

IV блок – «Шануємо птахів» – ознайомлює вихователів із проектами по роботі з дітьми та батьками.

V блок – «Це цікаво знати всім: і дорослим, і малим». Посібник містить практичний матеріал, який допоможе дітям прилучитися до таємничого життя птахів, значно розширить їхні уявлення, нестандартність мислення, оригінальність у відтворенні навколишньої дійсності.

VI блок – «У пташиному містечку» – демонструє творчі роботи дітей з образотворчої діяльності, розкриває власне бачення навколишнього, формує позитивне ставлення до птахів, бажання берегти їх та піклуватися про них.

Технологія реалізації моделі охоплює чотири етапи роботи, які передбачають: усвідомлення педагогічної проблеми; пошук шляхів розв'язання педагогічної проблеми; втілення педагогічного

здуму у практичну діяльність; перевірку та оцінку результату. Освітньо-виховну роботу пропонується здійснювати з опорою на перспективне планування, добираючи різноманітний дидактичний матеріал, який сприяє розвитку уваги, пам'яті, мислення, уяви. До проблемної теми створено інноваційне поле, яке містить технології розвитку творчої особистості Г. Альтшуллера, А. Богуш «Довкілля».

Результати, одержані у процесі розв'язання порушеної проблеми аналізувалися за допомогою методу вивчення життєвої компетенції дітей, експертної оцінки батьками і вихователями знань дітей, спостереження за дітьми в різних видах діяльності під час занять і в повсякденному житті; аналізувалися також емоційні відгуки вихованців на літературні твори, на поведінку та вчинки однолітків і свої власні.

Зауважимо, що за час проведення експериментального дослідження відбулися позитивні зрушення: діти стали більш чуйними та турботливими до птахів; сформувалося гуманне ставлення до природи, розуміння тісного взаємозв'язку людини з навколишнім світом, бажання турбуватися про довкілля, його майбутнє. Діти дійшли висновку, що той, хто завдає шкоди природі, насамперед шкодить сам собі.

Проведені заходи сприяли:

1) формуванню у дітей умінь оберігати природу:

- на високому рівні – у 62%;
- на достатньому – у 30%;
- на середньому – у 8%;
- на низькому рівні – 0%.

2) формуванню у дітей умінь бачити красу природи й ділитися нею з оточенням:

- на високому рівні – у 83%;
- на достатньому – у 17%;
- на низькому рівні – 0%.

3) засвоєнню правил поведінки у природі:

- на високому рівні – у 61%;
- на достатньому – у 30%;
- на середньому – у 9%;
- на низькому рівні – 0%.

4) формуванню знань про птахів:

- на високому рівні – у 40%;
- на достатньому – у 55%;
- на середньому – у 5%;
- на низькому рівні – 0%.

5) формуванню знань про взаємозв'язки у природі:

- на високому рівні – у 32%;
- на достатньому рівні – у 46%;
- на середньому – у 17%;
- на низькому – у 5%.

У процесі експериментального дослідження одержані такі результати:

– розвиток нових форм виховної роботи в навчальному закладі на основі взаємодії та взаємовпливу педагога й дитини;

– розвиток духовного потенціалу дітей, естетичної, морально-етичної сфери, потреби в опануванні знаннями та творчим пошуком;

– сформованість ЗУН педагогів щодо формування екологічної компетентності у дітей.

У рамках експерименту відбувалася взаємодія між вихователями дошкільного закладу та викладачами й студентами МДПУ імені Богдана Хмельницького. Результати її обговорювалися на засіданнях студентської наукової лабораторії «Екологічна освіта для сталого розвитку». У своїй роботі педагоги й студенти були націлені на оновлення змісту, форм і методів роботи з батьками, підвищення професійної компетентності педагогів.

Говорити про якість роботи з дітьми можна лише тоді, коли поставлені завдання реалізуються за допомогою систематичної роботи. Для підвищення якості роботи і створення системного підходу до виконання завдань, спрямованих на формування у дітей екологічної компетентності щодо світу птахів, і був узагальнений цей досвід.

Підсумовуючи, зазначимо, що поняття «екологічна компетентність» набуло великого значення у зв'язку з упровадженням освітніх стандартів і розглядається як важливий інтегративний показник освітньо-виховних досягнень дітей дошкільного віку.

Аналіз одержаних результатів дає змогу твердити, що у формуванні екологічної компетентності у дітей комплексний підхід сприяє підвищенню рівня якості та результативності освіти. Проведений педагогічний моніторинг екологічного розвитку дітей дошкільного віку засвідчив позитивні результати за такими критеріями, як причинно-наслідкові зв'язки у природному довкіллі, ціннісне ставлення дитини до природи, виважене ставлення до птахів, готовність долучатися до практичної діяльності, що пов'язана з природою, дотримання правил природокористування.

Висновки. Формування у дітей дошкільного віку екологічної компетентності щодо світу птахів має важливе значення для становлення особистості й поєднує в собі нормативний, когнітивний, емоційно-мотиваційний і практичний компоненти.

Розкриті теоретичні та практичні аспекти дають підстави твердити, що формування екологічної компетентності в дошкільників – складний, безперервний і творчий процес, результатом якого є усвідомлене набуття екологічних знань, умінь і навичок, самоаналіз власної поведінки, що є необхідним для екологічно доцільної діяльності дітей.

Отже, досвід має практичне значення і рекомендується для впровадження у практику роботи в дошкільних навчальних закладах. Матеріали досвіду дошкільного навчального закладу «Зірочка» можуть бути використанні під час викладання навчальної дисципліни «Основи природознавства з методикою ознайомлення дітей

із природою», а також вихователями й батьками для формування в дошкільників екологічної компетентності щодо світу птахів.

Перспективи подальших досліджень полягають у тісній співпраці МДПУ імені Богдана

Хмельницького з педагогічним колективом ДНЗ, дітьми та їхніми батьками й у розробці практичного матеріалу.

Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (нова редакція) / Науковий керівник: А.М. Богуш. – К.: Видавництво, 2012. – 26 с.
2. Бельняк Г. Дошкільнятам про світ природи: старший дошкільний вік: навч.-метод. посібник / Г. Бельняк, Т. Науменко, О. Полєвіна. – К.: Генеза, 2013. – 112 с.
3. Дитина у дошкільні роки: комплексна додаткова освітня програма / під ред. К.Л. Крутій. – Запоріжжя: Ліпс, 2011. – 188 с.
4. Плохій З.П. Формуємо екологічну компетентність молодшого дошкільника: навч.-метод. посіб. до Базової прог. розв. дитини дошк. віку «Я у Світі» / З.П. Плохій. – К.: Світлич, 2010. – 144 с.
5. Потін А.Ф. Екологія: основи теорії і практики: навчальний посібник / А.Ф. Потін, В.Г. Медвідь. – Львів: «Новий світ – 2000» Магнолія Плюс, 2003. – 296 с.
6. Стратегія ЄЕК ООН для освіти в інтересах сталого розвитку (прийнята на нараді високого рівня представників Міністерств охорони навколишнього середовища і освіти, Вільнюс, 17-18 березня, 2006 р. – 22 с.
7. Формування екологічної компетентності школярів: наук.-метод. посібник / Пустовіт Н.А., Пруцакова О.Л., Руденко Л.Д., Колонькова О.О. – К.: Педагогічна думка, 2008. – 64 с.

References

1. *The basic component of preschool education in Ukraine.* (2012). Naukovyi kerivnyk: A.M. Bohush. Kyiv: Vydavnytstvo. [in Ukrainian].
2. Belen'ka, H. (2013). *To preschoolers about the natural world: senior pre-school age: study-methodical guide.* H Belen'ka, T. Naumenko, O. Polovina. Kyiv: Heneza. [in Ukrainian].
3. *The child in the preschool years: a comprehensive additional educational program.* (2011). Ed. K. L. Krutii. Zaporizhia: Lips. [in Ukrainian].
4. Plokhii, Z. P. (2010). *Generated environmental competence of younger preschoolers: study-methodical guide to the Basic program of a preschooler development "Me and the World".* Kyiv: Svitich. [in Ukrainian].
5. Potin, A. F. (2003). *Ecology: fundamentals of theory and practice.* Lviv: "Novyi svit – 2000". Magnolia Plus. [in Ukrainian].
6. *Strategy of EEC UNO for education for sustainable development (adopted at the summit of representatives of the Ministries of environment and education.* (2006). Vilnius. [in Ukrainian].
7. *The formation of ecological competence of pupils.* (2008). N.A. Pustovit, O.L. Prutsakova, L.D. Rudenko, O.O. Kolon'kova. Kyiv: "Pedagogichna dumka". [in Ukrainian].

Рецензент: Молодиченко В.В. – д.філос.н., професор

Відомості про автора:

Вахняк Надія Вікторівна¹

Чуксіна Ріта Іванівна²

¹Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь
Запорізька обл., Україна, 72312

²ДНЗ № 99 «Зірочка» комбінованого типу
Мелітопольської міської ради Запорізької області

вул. Гризодубової, 37-А, м. Мелітополь
Запорізька обл., Україна, 72313

doi:10.7905/нвмдпу.v1i12.950

Надійшла до редакції: 03.10.2014 р.

Прийнята до друку: 10.12.2014 р.